

11. Огоновський О. до Барвінського О. від 29 листопада 1885 р. – Львівська наукова бібліотека АН України ім. В. Стефаніка. Відділ рукописів. – № Барв. 2000. – П. 126.

12. Павлик М. Переписка М. Драгоманова з Наталією Кобринською (1893-1895). – Львів: Друкарня Уділова, 1905. – 23 с.

13. Переписка Куліша съ Володимиромъ Барвинскимъ въ первой половинѣ 1871 года // Київська Старина. – 1898. – Т. 13. – С. 83-117.

14. Правописні правила, прийняті НТШ у Львові. – Львів, 1923. – 29 с.

15. Самійленко В. Твори: У 2 т. – К.: Держлітвидав УРСР, 1958.–Т.2. – 510с.

16. Старицький М. Твори: У 8 т. – К.: Дніпро, 1965. – Т. 8. – 751с.

In the article we examine recommendations what concerns sound composition of Ukrainian and foreign words which were given by cultural and public figures of the second part of the 19th - beginning of the 20th centuries in epistolary and on periodical's pages.

Key words: *sound, epistolary, spelling, linguistic rule.*

УДК 811.161.2:81'373.46

Петро Мацьків (Дрогобич)

КОНЦЕПТОСФЕРА БОГ ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ КОНЦЕПТУАЛЬНИХ ПРОСТОРІВ

У статті узагальнено та систематизовано відображення концепту БОГ у біблійному, фольклорному та словниково-діахронному текстах, акцентовано на співвідношеннях гносеологічного і культурологічного виявів інформації в зазначених дискурсах.

Ключові слова: *Бог, концепт, концептосфера, біблійний дискурс, фольклорний дискурс, словниково-діахронний дискурс*

Сфера мова – релігія – культура привертає увагу багатьох дослідників. Деякі дослідники розглядають картину світу як концептосферу певної мови, розуміючи останню як інформаційну базу, у якій вичленовуються концепти, що існують у вигляді розумових картинок, схем, понять, фреймів, сценаріїв, гештальтов, абстрактних сутностей, що узагальнюють різноманітні ознаки зовнішнього світу. Як відомо, термін «концептосфера» був уведений Д. Лихачовим. Концептосфера, за визначенням Д. Лихачова, – це сукупність концептів нації, вона утворена всіма потенційними носіями концептів мови. Чим багатша культура націй, її фольклор, література, наука, образотворче мистецтво, історичний досвід, релігія, тим багатша концептосфера народу [1, 282]. Під концептосферою також розуміють структуроване, національно і культурно

зумовлене знання людей, що становить систему ментальних уявлень і їхніх вербальних репрезентацій. Концептосферу формують різні типи концептів, в основі яких лежить певний спосіб розуміння і бачення світу. Так, у нашому випадку концептосферу Бог формують концептуальні простори – біблійний, фольклорний, тезаурусний, у яких найвиразніше окреслена концептосфера БОГ, крім того названі дискурси характеризуються відносною замкненістю і структурованістю, а тому підлягають найкраще категоризації та концептуалізації щодо інтерпретації архетипних, прототипних, стереотипних, символічних, асоціативних значень; а також щодо виявлення парадигматичних, синтагматичних, епідигматичних відношень в окресленій концептосфері.

Із концептосферою тісно пов'язане поняття *менталітету*. Концептосфера – це сфера знань народу, її складники формуються на основі пізнавальної діяльності. Менталітет – специфічний спосіб сприйняття й розуміння дійсності, зумовлений сукупністю стереотипів свідомості. Менталітет і концептосфера взаємодіють між собою. Концептосфера зберігається у свідомості націй, а менталітет виявляється через характер, вчинки, комунікацію людей. Він формується під впливом природних умов, економічного, політичного життя контактів із сусідніми народами тощо. Іноді концептосферу співвідносять з пасіонарністю (Гумільов) (комплексом поведінкових, психологічних ознак),

Концептосфера БОГ – як універсальна культурна домінанта, що об'єднує в системі мовних координат та опозицій онтологічні, міфологічні, релігійні, духовні константи індивіда та соціуму, – становить сегмент української мовної картини світу (у нашому дослідженні – біблійного, фольклорного, тезаурусного дискурсів). Концептосфера БОГ – це багатопланова, поліфункціональна, ієрархічна структура, одна з найбільш складних інформаційно-комунікативних, архетипно-міфологічних, релігійних систем, які реалізуються надмовними зв'язками та опозиціями в їхньому системно-операційному, категоризаційному та структурно-семіотичному виявах.

Застосування комплексної методики до багатоаспектного об'єкта дослідження, розгляд концепту БОГ у фреймових структурах – виділення реалемного, акціонального, посесивного, компаративного, таксономічного фреймів – виявив багатозаровість мовної свідомості, засвідчив аксіологічний вимір загальнолінгвального, національно детермінованого компонентів, що об'єктивується через мовні знаки і є базовим для виявлення національно-культурного змісту цих знаків. Концептуальний аналіз доповнено діахронічним підходом до компонентів поняттєвих полів, зафіксованих у досліджуваному словниковому дискурсі. Такий підхід дав змогу простежити розвиток значень певних мовних номі-

націй як фрагментів “картини світу”, перетворення лексичних найменувань у концептуально знакові; слова як мовного знака на знак культури.

В українському мовознавстві поряд з методами традиційної семантики дедалі ширше залучаються методи когнітивної лінгвістики, лінгвоаксіології, прагмалінгвістики, що дає змогу комплексно розглянути досліджувані явища як на внутрішньомовному так і на позамовному рівнях. Це дало змогу виявити пракультурні, онтологічні, міфологічні, космологічні, релігійні моделі концептосфери БОГ в українському мовному просторі, їхню стратифікацію, категоризацію в межах біблійного, фольклорного, лінгвістичного дискурсів на основі універсальних та характерологічних ознак. Такий підхід забезпечує розгляд як парадигматичних, синтагматичних, епідигматичних відношень в межах окресленої проблеми, так і застосування когнітивних, аксіологічних механізмів дослідження, поєднуючи певним чином лінгвокультурний і лінгвокогнітологічний компоненти з перевагою одного чи іншого аспектологічного виявів.

Використання теорії поняттєвого поля при дослідженні концепту БОГ у лінгвістичному дискурсі, її розгляд на осі діяхронії доповнили концептуальний аналіз, оскільки врахування розвитку значень тієї чи іншої мовної номінації як фрагменту “картини світу” трансформує лексичні найменування в концептуально знакові, при цьому спостерігається динаміка ціннісних парадигм: слово як знак стає знаком культури. Включення лінгвокогнітивного інструментарію (когнітивна та структурна семантика характеризуються певним ізоморфізмом) доповнило методику концептуального аналізу.

Сегменти мовної картини світу концептосфери БОГ, досліджувані на основі інтегративного підходу, об’єктивують предметні, понятійні, асоціативні, образні, символічні, ціннісно-оцінні компоненти, фіксуючи культурний досвід етносу чи людства загалом, даючи змогу здійснювати системно-структурне моделювання синонімічних зв’язків та словотвірної деривації, виявляти факти омонімії та полісемії мовних знаків, з’ясовувати їх специфіку в українському мовному просторі.

Інваріантна структура концепту БОГ вибудовується з урахуванням зазначених підходів, що уможлиблює розгляд у зівставному, діяхронічному, ономасіологічному, семасіолочному аспектах з використанням компонентного, дистрибутивного аналізів як складових концептуального.

У результаті вивчення концептосфери БОГ у біблійному, фольклорному, словниково-діяхронному дискурсах виявлено різні співвідношення в системі координат *мовна картина світу – концептуальна картина світу*. Так, біблійна картина світу тяжіє до концептуальної картини

світу, фольклорна ж та власне лінгвістична картини світу об'єктивують мовну картину світу, хоча чіткої межі між МКС і ККС провести не можна з огляду на ізоморфізм базових понять в окреслених дискурсах, їхню взаємопроникність і взаємозумовленість.

У семантиці концепту БОГ відображено і гносеологічну, і культурологічну інформацію. Вони взаємопов'язані і взаємозумовлені. Залежно від типу дискурсу актуалізуються гносеологічна чи культурологічна ситуації. Так, у біблійному дискурсі і гносеологічна, і культурологічна площини репрезентовані досить виразно й рівно, у фольклорному дискурсі домінує культурологічний зміст, у словниково-діахронному – гносеологічно-лінгвальний.

Когнітивне моделювання концепту БОГ у біблійному дискурсі засвідчило аксіологічну, прагматичну, культурну семантику мовного знака. В українських перекладах Біблії в основному збережено первісний ритм і внутрішню форму слова, особливо коли йдеться про переклад І.Огієнка. На основі аналізу вторинних семіотичних систем (метафоричних, метонімічних, ментальних корелятивів) визначено змістові, ціннісні параметри характеристик (якостей, діянь) Бога. Розгляд концепту БОГ в акціональному фреймі пов'язаний з виявленням прототипних ситуацій у семантичній опозиції *Бог/людина* через об'єктивацію таких понять як *святість*, дуальні опозиції *праведність/неправедність*, *добро/зло*, через маніфестацію локусного, персонажного виявів Божих діянь, творінь. Прототипні ситуації актуалізовані біблійними антропонімами та ойконімами, через яких експлікуються діяльнісні якості Бога. Серед досліджених антропонімів розрізнено сакральні знакові номінації та групу антропонімів, що вказують на профанну сферу біблійного тексту. Історична та культурологічна інформація міститься в зафіксованих ойконімах, з якими пов'язані народження й діяння Ісуса Христа. У біблійному дискурсі сфокусовано увагу на субконцептах “створення світу”, “святенність”, референтах, кореферентах Бога, у яких об'єктивуються опозиції трансцендентного /іманентного, сакрального /профанного.

Біблійний креаціонізм характеризується поступовою еволюцією живих істот, вінцем якого є людина з образом і подобою Бога. Поняття святості в Біблії виступає в мовних знаках в системі семантичної опозиції трансцендентне/іманентне, згідно з якою священними є особи, предмети, дія, місце, час, що позначають величне, високе, яке знаходиться поза межами профанного і є освяченим та недоторканим.

Звертаємо увагу на певну універсальність біблійного стратуму для значної частини носіїв мов світу. Тріада *теоцентризм – антропоцентризм – етноцентризм* виступає універсальною формулою са-

кральної світобудови і світобачення, що об'єктивується в біблійному дискурсі. Перші два складники тріади визначають “обличчя” концептуальної картини світу, третій репрезентує мовну картину світу.

Фольклорний дискурс об'єктивує концепт БОГ в онтологічному, міфологічному, космологічному, релігійному стратумах, що відображають народні уявлення, вірування українського етносу упродовж його багатовікової історії. Прикметною ознакою фольклорного дискурсу виступає дуалістичне розуміння Бога, Його творінь, що відбиває пракультурний, праісторичний етап світоглядної еволюції наших предків. У фольклорних жанрах зафіксовано функціонування значної кількості номінацій Бога в контексті “народження Боголюдини”. Ці номінації тяжіють до народнописаного жанру та інтимізованої загальноповсякденної лексики. Семантика спостережених фольклорних назв Бога спроектована переважно на ранній період життя Ісуса Христа. У фольклорних джерелах новітнього періоду виразно домінує трансцендентний характер світобудови, що можна пояснити утвердженням християнських традицій в житті українського етносу. Діяльнісні характеристики концепту БОГ у фольклорному дискурсі об'єктивовані незначною, порівняно з біблійною, кількістю слотового наповнення, що пояснюється, вочевидь, жанровою специфікою. Бог як суб'єкт дії (дійова особа), виконавець та учасник розкриває повноту своїх діянь і творінь у біблійному дискурсі, натомість фольклорний дискурс репрезентує не так Його акціональні характеристики, як возвеличує Його образ, тобто фіксуємо зміщення акценту в площину об'єкта, а не суб'єкта дії. Загалом фольклор певним чином дисонує з біблійним дискурсом, виступаючи своєрідним синтезом анімістичних, тотемістичних, пантеїстичних, монотеїстських уявлень. Домінантними все ж в народних віруваннях виступають християнські цінності.

Поняттєве поле БОГ в лінгвістичному дискурсі об'єднує систему мовних знаків, що вступають у розгалужені ієрархічні зв'язки між собою, сформовані на основі грецької мовної традиції, підґрунтям якої виступала візантійська культура. Незначна кількість назв репрезентована церковнослов'янізмами, ще менша – гебраїзмами, латинізмами, праслов'янізмами. Можна стверджувати, що процес формування і становлення сакральної лексики здійснювався на історичному відтинку X–XIII ст., являючи в кінці цього періоду довершену системну організацію. Формування й функціонування цієї системи відбувалося під дією природного, внутрішньомовного та культурного чинників, які вплинули на кількісний набір та якісний склад релігійного мовного континууму. Наступні століття обмежено привносили національно-мовний

колерит, не порушуючи і суттєво не змінюючи систему, що пояснюється відносною замкненістю конфесійного стилю, консервативністю (догматичністю) і найголовніше – тенденцією до архаїзації, що певним чином корелює з усталеністю (незмінністю) християнських догматів. Кінець XIX – початок XX ст. засвідчує новий етап осмислення понять, пов'язаних із біблійним дискурсом. В історії української літературної мови – це якісно інший період, оскільки в цей час відбувся процес переходу богослужінь з церковнослов'янської мови на українську, що сприяло активному входженню й адаптації сакральної лексики в українську мовну систему як на рівні лексичному, так і на інших – фонетичному, граматичному, стилістичному, а це зумовило лексичну, граматичну варіантність, наявну і в сучасних лексикографічних джерелах. Характерною ознакою зазначеного поняттєвого поля є семантична трансформація, спричинена взаємодією, взаємовпливами у сфері мова – релігія – культура, при цьому спостерігається вихід за межі сакральності як в ядерній, так і периферійній зонах, зворотний процес трапляється спорадично. Це дає підстави говорити про одновекторне, як правило, спрямування впливу релігійної (християнської) картини світу на лінгвістичну. Номінативний потенціал релігійного стратуму лексикографічних джерел не є однорідним. Найповніше вираження отримали категорії особи, дії, предмета, меншу репрезентованість демонструють локативні та темпоральні категорії. Аналізований спектр номінацій залежить передусім від екстралінгвальних факторів – базових когнітивних категорій, які формують мовну картину загалом і релігійну зокрема і визначають їх концептуальне та категоріальне наповнення. Вторинна номінація в межах зазначеного поля відбувалась шляхом метафоричних, метонімічних перенесень, у яких об'єктивовано зміст сигніфіката, його нові парадигматичні та синтагматичні значення.

Аналіз розвитку сакральної лексики на діяхронному зрізі свідчить про безпосередню залежність під час формування й становлення від церковнослов'янської мови (її виражальних засобів) і грецької релігійної протосистеми. Зазначена тенденція змінюється на початку XX ст.: засобом вираження стає нова українська літературна мова, хоча релігійна традиція й не змінюється, проте спостерігається своєрідне осучаснення (українізація) релігійного мовного континууму з виокремленням національно-культурних, ціннісно значущих знакових утворень.

Розгляд поняттєвих сфер субконцептів дозволяє стверджувати, що в їхній ядерній частині фокусуються слова, які систематично об'єктивують категорію і представляють її найбільш однозначно (*Бог, святий, християнин, вірити, молитися*). У периферійних зонах зосе-

реджено одиниці (*ванна, треба, чиститель, паремія*), значення яких меншою чи більшою мірою “відхиляються” від семантики ядерного поля, що надає периферії вигляд маргінального утворення, яке перетинається з периферією інших полів, що укладаються в поняття розмитості, нежорсткої зумовленості субконцептів.

Концептосфера БОГ в українській мовній картині світу, вербалізуючись у біблійному, фольклорному та діяхронно-лексикографічному дискурсах, експлікує концептуальну та лексичну взаємодію архетипних, символічних, метафоричних, метонімічних, асоціативних, прототипних, стереотипних уявлень українського етносу.

1. Лихачев Д.С. Концептосфера русского языка // Русская словесность. От теории словесности к структуре текста. Антология // Под ред. проф. В.П.Нерознака. М.: Academia, 1997. – С. 280–287.

In the article the reflection of the concept GOD is generalized and systematized in the biblical, folk and vocabulary-diachronic texts, and it emphasizes the correlation of the gnoseological and cultural expressions of the information in the indicated discourses.

Key words: *God, concept, biblical discourse, folk discourse, vocabulary-diachronic discourse.*

УДК 811.161.2'373.7:398.91

Анна Огар (Дрогобич)

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ ЗЕМЛЯ У ФРАЗЕОЛОГІЧНІЙ ТА ПАРЕМІЙНІЙ КАРТИНАХ СВІТУ

Статтю присвячено реконструкції концепту земля на матеріалі фразеологізмів та паремій. Виокремлені концептуальні ознаки не тільки презентують народне розуміння феномена землі сьогодні, а закладене впродовж різних епох.

Ключові слова: *концепт, концептуальна ознака, фразеологізм, паремія.*

Одна з найяскравіших особливостей сучасного мовознавства – виникнення та інтенсивний розвиток нових лінгвістичних напрямків, серед яких чи не найактуальніші ті, що передбачають дослідження концептів. Закономірною у період становлення нового наукового напрямку видається неоднозначність у трактуванні його основних понять, різноманіття підходів до аналізу мовних явищ. Однозгідного визначення не має й сам концепт: його вважають комплексом культурно зумовлених уявлень про предмет [1]; об'єднанням ментальних і психічних ресурсів